

Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî Bağlamında Afifüddîn Tilimsânî'nin "Edep" Anlayışı

Tuğba Görgün¹

Özet: Afifüddîn Tilimsânî (ö. 690/1291) Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) düşüncesini tâkip eden Ekberî ekolün önemli isimlerinden biridir. Tam adı Ebü'r-Rebî' Afifüddîn Süleymân b. Şemseddîn Ali b. Abdillâh Kûmî Tilimsânî'dir. Afifüddîn Tilimsânî olarak bilinir. Cezayir'in Tilimsân şehrinde 610/1213 tarihinde doğmuştur. Tilimsânî'nin tasavvufî görüşlerinin genel anlamda ele alındığı eserinin *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî* olduğu gözlemlenmiştir. Genel olarak da Tilimsânî'nin eserlerinde *el-Mevâkıf* adlı eserin müellifi olan Abdülcebbâr Nifferî'nin (ö. 354/965) tahkik tavrını benimsediği görülmektedir. Bundan dolayı müellifimiz tasavvufî konularda kendisi gibi Ekberî geleneğin temsilcilerinden farklı bir usûl ile problemleri incelemiştir. Tilimsânî'nin eserlerinde takip ettiği bu usûl, farklı boyutları olmakla beraber üç basamaklı olup ilim, mârifet ve mârifetin ötesi olan vakfeden oluşur. Bu çalışma, Tilimsânî'nin kendine özgü olarak oluşturduğu söz konusu üçlü tasniften yararlanarak, tasavvufun doğuş döneminden itibaren üzerinde önemle durulan edep kavramının manevî seyirdeki yerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışma Tilimsânî'nin belirli bir anlam çerçevesinde sıklıkla kullanılan bazı kavramları söz konusu bu anlam çerçevelerinin ötesinde ve kendine özgü bir sistem dâhilinde açıklamasını göstermesi bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Afifüddîn Tilimsânî, Ekberîyye, Edep, Seyr u Sülûk.

Afifuddin Tilimsani's Understanding of Decency in the context of *Sharh al Mavaqif an-Nifferî*

Abstract: Afifuddin Tilimsani (d. 690/1291) is one of the important names in the school of Akbarî that follows Muhyiddin Ibn al-Arabi (d. 638/1240). His full name is Abur-Rabi' Afifuddin Suleiman b. Shamseddin Ali b. Abdillâh Kûmî Tilimsânî. He is known as Afifüddîn Tilimsânî. He was born in 610/1213 in the city of Tilimsan in Algeria. It is observed that the main

¹Dr. Arş Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, tugbagorgun@artvin.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-2374-6855

mystical thought of Tilimsânî reflected in his work called *Sharh al-Mavâqif an-Nifferî*. In general, it is seen that Tilimsânî in his works adopted the attitude of verification (*tahkeek*) of Abdulabbâr Nifferî (d. 354/965), the author of *al-Mavâqif*. Therefore, our author as influenced by Abduljabbar Nifferî has examined the problems of Sufism in a different methodology from the representatives of the Akbarî tradition. Having different dimensions, this method followed by Tilimsânî in his works consists of a three-step foundation with knowledge, ingenuity and standing beyond knowledge. This study aims to reveal the place of decency concept which has been emphasized since the birth of Sufism in the spiritual course by making use of the trilogical classification that Tilimsânî has created in its own way. The study is important in that it illustrates some of the commonly used concepts of Tilimsânî within a specific meaning, beyond those meaning frameworks and within a unique system.

Keywords: Sufism, Afîfüddîn Tilimsânî, Akbariyya, Decency, Mystical journey

مفهوم الأدب عند عفيف الدين التلمساني في كتابه شرح مواقف النفري
الخلاصة: يعتبر عفيف الدين التلمساني (المتوفي في 690 هـ/1291 م) واحداً من الاسماء المهمة في المدرسة الأكرية، والذي تابع افكار محي الدين بن العربي (المتوفي في 638 هـ/1240 م). اسمه الكامل هو ابو الربيع عفيف الدين سليمان بن شمس الدين علي بن عبدالله الكومي التلمساني. ويُعرف بـ عفيف الدين التلمساني. ولد في مدينة تلمسان في الجزائر سنة 610 هـ / 1213 م. وقد لوحظ بأنه قام بشرح الآراء الصوفية بشكل عام في تلمسان في كتابه شرح مواقف النفري. ويلاحظ بصورة عامة ان التلمساني قام في اعماله بتبني اسلوب التحقيق لعبد الجبار النفري (المتوفي في 354 هـ / 965 م) مؤلف كتاب *المواقف*. لهذا السبب، قام مؤلفنا ببحث المسائل الصوفية بأسلوب مختلف عن نظرائه من ممثلي التقليد الأكرية. تتكون هذه الطريقة التي اتبعها التلمساني في أعماله من ثلاثة خطوات هي العلم والمعرفة والوقف الذي يتجاوز المعرفة، بالإضافة الى ما لهذا الاسلوب من ابعاد اخرى. يهدف هذا البحث الى الاستفادة من التصنيف الثلاثي المذكور الذي ابتكره التلمساني بطريقته الخاصة، للبت في مفهوم الأدب الذي يستحوذ على اهمية بالغة منذ ولادة الصوفية ومكانته في المسار الروحي. يعتبر هذا البحث مهماً من حيث انه يوضح بعض مفاهيم التلمساني الشائعة الاستخدام ضمن اطار معنى محدد، وعرضها في شرح يتجاوز اطار المعنى المذكور هذا، وضمن نظام فريد من نوعه.

الكلمات الدالة: الصوفية، عفيف الدين التلمساني، الأكرية، الأدب، السير والسلوك

Giriş

Afifüddîn Tilimsânî'nin (ö. 690/1291) tam adı Ebü'r-Rebî' Afifüddîn Süleymân b. Şemseddîn Ali b. Abdillâh Kûmî Tilimsânî'dir. Cezayir'in Tilimsân şehrinde 610/1213 tarihinde doğmuştur. Aslen Berberî olup Tilimsân'ın batı kesiminde yerleşmiş olarak bulunan Kûme kabilesinin Benî Âbid kolundandır.² Tilimsânî, Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) düşüncesini tâkip eden vahdet-i vücûd anlayışına bağlı muhakkik bir sûfidir. Tilimsânî aynı zamanda Sadreddin Konevî'nin (ö. 673/1274) öğrencilerindendir ve Konevî ile Tilimsânî'nin hoca-talebe ilişkileri uzun yıllar devam etmiştir.³ Dolayısıyla Tilimsânî'nin tasavvufî görüşleri Konevî'nin düşünce sistemini anlamamıza katkı sağlaması bakımından önemlidir.

Genel itibariyle tasavvufî hayatta birçok hayır ve faziletin kaynağı olan edebe uygun davranış geniş bir uygulama alanı bulmuş edebî çeşitli tanımları, yorumları ve tasnifleri yapılmıştır. Şöyle ki, edep kavramı sözlükte "Esas, kural, ahlâk, saygı, terbiye, incelik ve nezaket"⁴ gibi anlamlara gelir. Tasavvuf terminolojisinde ise, sâlikin ifrat ve tefrit arasındaki sınırı koruması olarak anlamlandırılmıştır.⁵ Nitekim ilk sûfilerden Ebû Hafs Haddâd (ö. 260/874), tasavvufun edepten ibaret olduğunu söylerken, Abdullah b. Mübarek (ö. 181/797) edebî "kendini tanımak", Ebû Nasr Serrâc (ö. 378/988), "hased ve düşmanlıktan uzak durmak ve sırları korumak" olarak tanımlamıştır. Sehl b. Abdullah (ö. 283/896) ise Allah'a ihlasla ibadet etmek için nefsin edeple kahredilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶

² Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Târihü'l-İslâm ve Vefeyatü'l-Meşahir ve'l-A'lam*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), (Beyrut: Dârü'l-Gaybi'l-İslâmî, 2003), XV, 654; a. mlf, *el-İber fî Haberi Men Gaber*, (thk. Ebû Hâcer Muhammed Zaglul), (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985), III, 372-373; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (nşr. Ahmed Ebû Mülhim, vd.), (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1932), XIII, 345; M. Abdürraûf Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, (nşr. Abdülhamîd Sâlih Hamdân), (Kahire: ts.), 79; Afifüddîn Tilimsânî, *ed-Dîvân*, (thk. Yûsuf Zeydân), 2. Baskı, (İskenderiye: Dâru'ş-Şurûk, 2008), I, neşredenin girişi s. 11.

³ Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 89; Safedî, *Kitâbu'l-Vâfî bi'l-Vefeyât*, 408.

⁴ İbrahim Mustafa, Ahmet Hasan Zeyyât, Hamid Abdülkâdir, Muhammed Ali Neccâr, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, (Tahran: El-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), I, 9; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Kabcacı Yay, 2012), 116.

⁵ Abdurrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, (çev. Ekrem Demirli), 4. Baskı, (İstanbul: İz Yayınları, 2015), 46.

⁶ Ebu'l-Kasım Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, (trc. Süleyman Uludağ), 5. Baskı, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2009), 372-376.

Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî Bağlamında Afifüddîn Tilimsânî'nin "Edep" Anlayışı

Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin düşüncesini tâkip eden Ekberî ekolün önemli isimlerinden biri olan Afifüddîn Tilimsânî'nin tasavvufî görüşünde de edep kavramının önemli bir yeri vardır. Tilimsânî manevî mertebeleri düşük olan sâliklerden başlayarak manevî dereceleri yüksek olan sâliklerdeki edebî tezâhürlerini, herhangi bir karışıklığa mahal vermemek için derecelendirme yoluyla ifade eder. Şöyle ki, Tilimsânî edep kavramını kendine özgü olarak oluşturduğu üçlü tasnifi kullanarak açıklar.

Afifüddîn Tilimsânî'ye göre, üçlü tasnif, aşağıdan yukarıya doğru başka bir deyişle süflî olandan ulvî olana doğru; ilim, mârifet ve vakfedir. Müellifimiz ilim⁷ mertebesinde olanları "âlim" olarak adlandırır. Burada âlim kavramı genel anlamda tasavvufta kullanılan, "Allah'ın, kendi zâtını, sıfatlarını, fiillerini ve isimlerini, yani bunların tecellîlerini yakîn yolu ile temaşa etme mertebesine çıkardığı kimseler" değildir. Tilimsânî'ye göre, âlim, seyr u sülûkun henüz başlangıç aşamasında bulunan, sadece farz ibadetleri yerine getiren, azamî ölçüde şeriat kurallarına uyan, Hakk'ı bulunduğu mertebenin düşüklüğünden dolayı sadece ilim olarak okuduğu kitaplardan, çevresindeki ilmi sohbetlerden işittiği kadar bilen, herhangi bir manevî tecrübesi bulunmayan, kalbindeki perdelerden dolayı hicâb⁸ ehlî olarak adlandırılan, yani neredeyse manevî mertebesi bulunmayan, sadece Hakk'ı bilmeye/tanımaya çalışan iyi niyetli fakat cahil kuldur.⁹

⁷ Tilimsânî'ye göre ilim, Allah'a doğru seyrin başlangıç safhasını oluşturur.

⁸ Hicâb, sâlik ile murâdî arasına giren engel, âşıkî sevgilisinden ayıran perdedir. Bu perde, kalbe yerleşen ve hakikatlerin orada tecellî etmesine engel olan sûretler ve maddenin izleridir. Sûfiler, maddî kirlilerden ve nefsanî pisliklerden arınan kalbin gayb âleminin bazı hususlara vakıf olacağına inanırlar. Bu pas ve pisliklere hicâb ve perde adını verirler. Kalbinde perde olduğu için hakikatî göremeyenlere mahcûb (perdeli) derler. Mahcûb, manevî ve ilahî gerçekleri doğru biçimde göremez, bunun sağlıklı bilgisine de sahip olamaz. (Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 168.); Kâşânî ise hicâbı/perdeyi "Âlemdeki sûretlerin kalbe yansıyor, derinleşmesi ve her yanı kaplamaları" olarak tanımlamıştır. Ona göre, böylelikle perdelerin karanlıklarının birikmesiyle nûranîliği kaybettiği için kalpte hakikatlerin tecellisine dair arzu kalmaz. Bu nedenle varlıkların yaygın bir şekilde kalpte bulunması ve onda derinleşmesi kalp için *perde* ve *pas* diye isimlendirilmiştir. (Bk. Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 200-201.)

⁹ Tilimsânî'nin âlim için kullandığı câhil sıfatı bir şey bilmeyen anlamında değildir bilakis Hakk'ı müşahede yoluyla bilme derecesine yükselmemiş sadece ilim yoluyla yani okuyarak öğrenmeye çalışan kimse anlamındadır. Bu kimseler Hakk'ı tanımaya yönelik manevî tecrübeye erişememiş (düşük derecede bulunan) olmalarından dolayı Onu sadece yaratıklarından/mâsivâdan yola çıkarak bilirler. Bu durumu Tilimsânî "ilim, masiva ile

Müellifimiz, sâlikin sülûkünü ilallâh, billah, fillah safhalarında ancak edeple sülûk etmesi sonucunda doğru yola erişebilmesinin mümkün olacağına dikkat çekmiştir. Ona göre, sülûkun ilallâh safhasında bulunanlar ilim mertebesinde yer alan âlimlerdir. Tilimsânî âlimlerin “ilallâh”da Allah karşısındaki edeplerini dua bağlamında ele almıştır. Şöyle ki, âlimler ilim ile amel eden kimselerdir. İbadetleri arasında ise dua önemli bir yere sahiptir. Tilimsânî’ye göre, bu mertebede bulunarak dua edenin öncelikle edepten nasibi, Allah’la birlikte, Allah’tan istemek, O’nu çağırarak ve O’ndan ihtiyaç duyduklarını talep etmektir. Bu, sâliklerin “ilallâh”da Allah karşısındaki edepleridir. Bu kimseler, hikmete eriştiren ilim ile amel eden kimselerdendirler. Dolayısıyla bu taifeden olan, yani bütün âbid/ibadet edenlerin amaçları, Hakk’ın bu hitâbına mazhar olmaktır. Ancak Tilimsânî’ye göre, âbidler bu durumda havâslarına nispetle avâmdırlar.¹⁰

İlim makamındaki âbidlerin üstündeki makamda yer alanlar ise “billah” ile sülûk edenlerdir. Tilimsânî’ye göre, bunlar ilim mertebesinde daha yüksek olan mârifet mertebesinde yer alanlar olup ârif¹¹ olarak adlandırılırlar. Müellifimize göre ârifler, âlimlere göre biraz daha üst mertebededirler. Genel anlamda tasavvufta ârif “Keşf ve müşahade yoluyla, yani manevî ve ruhî tecrübelerle Allah hakkında zevkî ve vecdî bilgilerle sahip olan, kendi varlığından fâni, Hak ile bâki”¹² olan kimsedir. Fakat sûfimize göre, ârif henüz yukarıda yer alan sıfatlara/donanıma henüz sahip olmuş değildir. Zira bu tanımlar müellifimize göre, ârifin mertebesinde daha yukarıda bulunan vakfe ehli için geçerlidir. Nitekim Tilimsânî’nin tasavvuf anlayışında ârif, kurb-ı nevâfil hadisinde ifade edilen farz ibadetlere ilaveten sıklıkla yerine getirilen nâfile ibadetlerle Hak Teâlâ’ya yaklaşan sâliktir. O, ilahî sıfatların tecellîsi ile Hak ile iştirip görmesi sonucu tecrübî bilgi edinir.¹³ Tecrübî bilgiyi edinme sürecinde ârif Hakk’a karşı

ilgili idrâk düzeyinde kalmaktır.” diyerek ifade eder. Müellifimize göre bu durum acınası bir haldir ve sâlikin bu düşük merhaleden bir an önce kurtulması için farz ibadetlerine ek olarak nâfile ibadetler yapması gerekir.

¹⁰ Afifüddin Süleyman b. Ali Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, Süleymaniye Ktp., Köprülü Fazıl Ahmed Bölümü, nr. 785; (thk. Cemâl Merzûkî), (Kahire: Merkezu'l-Mahrûse),155.

¹¹ Ârif, sûretlerin bazılarının kaybolduğu bazılarının kaldığı kimsedir ve havâslardan sayılır. (Bk. Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 159.)

¹² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 44.

¹³ Ârifin marifet mertebesinde edinmiş olduğu tecrübî bilgi, müellifimize göre derece bakımından (vakfe ehlinin tecrübî bilgisine göre) zirvede yer almaz. Çünkü onun bilgisi sadece Hakk’ın isimleri hakkında olup doğrudan Hakk’ın kendisi ve zâtı hakkında değildir. Onlar fenâya ermiş olsalar da kendilerinde kalan sûretlerden dolayı -yani tamamen Hakk’ın varlığında kendi benliklerini kaybetme derecesine

edepli olmalıdır. Müellifimize göre, ârif Allah Teâlâ'ya karşı edebi gereği üzerinde gâlip olan Allah'tan, sadece Allah ile/billah iştiğal olmayı talep eder. Bu makamla ilgili olarak Tilimsânî şu örneği verir: Ebu Yezid'e (ö. 234/848) "Ne istiyorsun?" diye sorulmuştur. O da "İstememeyi istiyorum." diyerek cevap vermiştir. Müellifimiz "bu durumda ârif özür, dilek için talep de bulunsaydı, bu onun için bir eksiklik/kayıp olurdu" der.¹⁴

Mârifetin edebini, "ârifî sülûkündan alikoymayan durumunu muhafaza etmesi, sahih rivâyetlerde yer alan hâlini koruması, yani kendini bölmemesidir"¹⁵ diyerek tanımlayan Tilimsânî'ye göre, ârif seyrin üst mertebesindeyken Hak'tan gelen hâtırını bölmezse, daha üst mertebeye yükselir ve bunda herhangi ihtilâf bulunmaz.¹⁶ Nifferî bunu "Mârifetin başı, seni kısımlara ayırmayan hâlinin muhafazasıdır."¹⁷ ifadesiyle dile getirir. Mârifette edebe ilişkin Nifferî başka bir yerde şöyle demiştir: "Şâyet bir şeye senin kendinden/hâtırından dolayı riâyet edersen, bu mârifet değildir ve sen de mârifetten değilsindir/mârifetten bir nebze sende yoktur."¹⁸ Tilimsânî ise bu ifadeyi "şâyet kalp bir şeyin önemine bakar ise ve bu o şeyin sebebiyle olmuşsa, o zaman şey'iyet"¹⁹ mahlûkatla ilgilidir. O da mâsivâdır" diyerek şerh eder. Sûfimiz, bu durumda sâlik için seyrden şüpheye düşmesinin söz konusu olabileceğinden bahsederek "hicâbda olmak hayırdandır" der. Bu "o (mâsivâ ile ilgili şeyler) mârifetten değildir." denilerek ifade edilmiştir. Çünkü mârifet, sadece Hak Teâlâ ile alâka kurmaktır, ilim ise mâsivâ ile alâka kurmaktır. Zaten bu özelliğiyle mârifet ilimden ayrılır. Zira kalp kendisinden dolayı bir şeyin önemi ile alâka kurduğunda, sâlike mârifetle ilgili işâret olmaz. Çünkü bu onun hazzında/nasibinde gayriyetin/mâsivânın bâki kalması demektir ve zikredildiği üzere mahlûkatla ilgilidir.²⁰ Dolayısıyla bu kalbin sahibi mârifet ehlinde değildir. Tilimsânî'ye göre, burası önemlidir. Şöyle ki, şâyet ârifin defalarca Hak ile alâka kurması câiz olsaydı, Hak Teâlâ'nın şuhûduna ulaştığında, mahlûkatla ilişki kurması câiz olurdu. Fakat ârif sûretlerin bazılarının kaybolduğu bazılarının kaldığı kimsedir. Dolayısıyla

yükselmediklerinden- kısmen mahcûb olsalar da Tilimsânî'ye göre, edepten nasipleri vardır.

¹⁴ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 155.

¹⁵ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 159.

¹⁶ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 159.

¹⁷ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 158.

¹⁸ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 159.

¹⁹ Şey'iyet, İbn Arabî de Allah'tan başka her şey anlamına gelir. (Bk. Suâd Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, (çev. Ekrem Demirli), (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 461.

²⁰ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 159.

ârif fenâyâ erer ve havâslardan sayılır.²¹ Ârifin mâsivâ ile alâka kurması edebî dışına çıkması anlamına gelir.

Tilimsânî'ye göre, âriflerin matlûb karşısında uymaları gereken edep ise Allah Teâlâ dışındakilerle alâka kurmaktan uzak durmalarıdır. Çünkü bu yasaklık mârifetteki mâsivânın tamamını kuşatır. Nitekim Hak Teâlâ mârifet makamında yer alan herkese bunu bildirir.²² Nifferî ârifin matlûb için söz konusu olan edebîni "Sende mârifet üzere cem olan her şey, mârifettendir."²³ ifâdesi ile belirtmiştir. Bir başka yerde Nifferî'nin, "Şâyet kendine intisap edersen, kendini intisap ettiğin şeye aitsindir, bana değil. Şâyet herhangi bir sebebe aitsen, ona aitsindir, bana değil."²⁴ ifâdesi Tilimsânî'ye göre, hikmetin zâhiri olan (hikmetin açık göstergesi olan) edeptir. Çünkü Hak Teâlâ dışındakilerle alâka kurma durumu gerçekleştiğinde varılacak hedefe asla nispetle (Hak dışında bir bağ ile)²⁵ ulaşamaz. Ancak Hakk'a direkt ulaşılır. Bundan dolayı Hakk'a ulaşmada sebep söz konusu değildir, başka bir ifade ile sâlik Hak Teâlâ'ya ulaştıran sebebi görmemelidir. Bundan kasıt mâsivâdan arınmaktır. Çünkü sâlik ancak Hakk'ın huzurunda onunla dolar. Dolayısıyla mâsivâdan arınmak sebeple olmaz ancak Hakk'ın huzurunda olur. Böylece sünnet²⁶ uygulanmış olur.²⁷

Tilimsânî, mârifet ehlinin edebine, Nifferî'nin "Mârifeti ardında bırak ki, nesepten -mâsivâ ile bağlantıdan- hurûç edesin. Vakfede benimle daim ol ki, sebepten hurûç edesin."²⁸ ifâdesini şerh ederken geniş yer verir. Buna göre, sâlik vakfe makamına yükseldiğinde mârifete sadece tecellî eşlik eder. Çünkü mârifet nesebin ayrılmasıdır yani sâlikin mâsivâdan kısmen kopmasıdır. Şöyle ki, sûfimize göre, sebebin temeli zaten ilim makamındadır. Mârifet makamında da ondan bakiye kalır. Tilimsânî'ye göre, mârifetten uzaklaşan/yükselen kimse, görünenin ötesindeki sebepten

²¹ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 159.

²² Müellifimiz bunun, Hak'tan olduğunu, Hak Teâlâ'nın mârifetinden olmadığını belirtir. (Bk. Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 160.)

²³ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 159.

²⁴ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 160.

²⁵ Nispet, Arapça'da bağ, ilgi anlamına gelir. Tasavvuf terminolojisinde ise sâlikin bağlı olduğu hal olup, o bu hal ile tanınır. Nispet iki türdür: Hak nispeti ve halk nispeti. Halk kaybolunca Hak, Hak kaybolunca halk ortaya çıkar. Halk için yapılan halka, Hak için yapılan Hakk'a nispet edilir. (Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 278.)

²⁶ Tilimsânî, sünnet kavramını, Hakk'ın ibadet açısından oluşturduğu gelenek olarak değerlendirir. (Bk. Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 181.)

²⁷ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 160.

²⁸ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 160.

de tamamen uzaklaşır.²⁹ Nifferî bunun akabinde şöyle der: "Hak Teâlâ bana şöyle dedi: Benden gayrısını talep edersen, mârifetini, beni inkâr eden münkirlerin kabrine defnet."³⁰ Tilimsânî'ye göre, burada mârifet ehline özgü edep, mârifet makamında bulunan mâsivânın itibarını, yani kısacası hakikatte mâsivânın değerinin olmaması açıklanarak ortaya konmuştur. Buna göre, mârifet makamının sahibi olan kimseye bu makamda nasib olarak bâtil galip gelecek olursa ancak o zaman Hak'tan başkasından talepte bulunması söz konusudur. O zaman ise sâlikin mârifeti def olunmuş/reddolmuş, seviyesi de inkâr edenlerin seviyesine düşmüş olur. Tilimsânî, burada mârifet ehlinden olup da Hak'tan başkasından talepte bulunanların ve sebeplere bağlananların davranışlarına, mârifetin edebine aykırı olmasından dolayı itiraz eder. Çünkü mârifet ehli adâba dikkat etmeli, sebeplerden uzaklaşmalı ve Vehhâb'ın ihsan ettikleri karşısında kibirden uzak durmalıdır.³¹

Mârifet ehli için edebin gereklerini Nifferî şu şekilde de ifade eder: "Allah bana şöyle ilham etti: Eğer sivâ³² ve mârifeti cem edersen, mârifeti mahveder, mâsivâyı sabit kılarım. Senden sivâyı terk etmeni talep ediyorum ve sen sâbit kıldığın şeyi asla terk etmeyeceksin."³³ Tilimsânî'ye göre daha önce bahsedildiği üzere, bu kimse ârifdir. Zira ârifin mârifet mertebesine ulaştıktan sonra mâsivâyı istemesi ve mâsivâ ile bir araya gelmesi mârifet ve edebin kusurlarındandır. Bunun yaptırımları daha öncede ifade edildiği üzere, mârifetin mahvolması/kaybolmasıdır. Fakat ârif mâsivâyı yakın olmayı, mârifetin mahvına tercih etmez. Çünkü o bu duruma güç yetiremeyecektir. Sûfimize göre, Nifferî'nin yukarıdaki ifadesinde ârife yönelik herhangi bir ikna etme ya da cezalandırma

²⁹ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 160.

³⁰ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 160.

³¹ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 161.

³² Es-sivâ kavramı, Allah'tan başka her şey anlamındadır. Nifferî'nin düşüncesi hakkında araştırmalar yapan Muhammed Tîb gibi bazı araştırmacılar bu ıstılahı kullanma noktasında Nifferî'nin orijinal bir tarafına dikkat çekerler. Zira onlara göre Nifferî, bu kelimeyi Arapça'da belirlilik takısı olan harf-i târif (elif-lam) ile *es-sivâ* şeklinde ilk kez kullanan sûfidir. Muhtemelen, Nifferî söz konusu *sivâ* lafzını bu şekilde kullanarak Arapçada bir istisna edati olmasının ötesinde bir isme dönüştüren ilk kişidir. Tüm bunlardan daha önemlisi Nifferî'nin ıstılahlaştırdığı bu lafzı tasavvufî görüşlerinin merkezine aldığı kavramlardan biri yapmasıdır. (Bk. Muhammed Tîb, *Vahdetü'l-Vücûd fi'l-Tasavvufî'l-İslâmî*, (Beyrut: Dârü't-Taliati, 2008), 94; M. Mustafa Çakmaklıoğlu, *Hakikat Yolcusunun Son Durağı Abdülcebbar en-Nifferî'ye Göre Vakfe*, (İstanbul: Litera Yayınları, 2016), 115.

³³ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 161.

kastedilmemiştir. Aksine hakîkate³⁴ ulaşma amacıyla manevî yolculuğa çıkmış ve mârifet mertebesine ulaşmış olan ârifin, içinde mâsivâyâ yakınlık duymasının, mârifetinin mahvolmasına/kaybolmasına yol açacağı yani mertebe bakımından oldukça aşağıya düşeceği ârife hatırlatılmıştır.

Görüldüğü üzere müellifimiz, mâsivâ ile mârifetin bir arada bulunamayacağını, aksi halde mâsivânın olduğu yerde mârifetin ortadan kalkacağını belirtmiştir. Tilimsânî bunu "İki hakikat tek cihetten bir araya gelmez. İkisini bir araya getirmek ancak bulunduğu mertebeden aşağıya doğru inme aşamasındaki sâlikin vehminden ibarettir. Onun için de zaten zikredilen yaptırım tahakkuk eder." diyerek ifade etmiştir. Zira ona göre mâsivânın sübûtu (sâlikteki varlığı) gizli şirk olarak da ifade edilmiştir.³⁵

Tilimsânî'ye göre, seyr u sülûkta âlimin ve ârifin buldukları mertebenin edelerinin gereklerinden bir başkası da bunların mahcûb/perdeli olduklarını kabul ederek, tek başlarına seyr u sülûkta olmaya hazır olmadıklarını anlayıp şeyhe ihtiyaç duyduklarını açıkça belirtmeleridir.³⁶ Çünkü bu kimseler, mâsivâ ile ilişkilerinin bulunmasından dolayı (yani henüz Hakk'ı tam anlamıyla müşahede etme düzeyine ulaşamamaları sebebiyle, ancak mâsivâdan yola çıkarak O'nu anlama/idrâk etme düzeyinde kaldıklarından) kendilerinde sûret kalan kimselerdir. Nitekim Tilimsânî, sâlikin mâsivâ ile alâkanın bulunması durumunu sülûktan çıkmaya sebep olacak bir "hastalık" olarak değerlendirir. Bu hastalığın "devâsî" ise sâlikin söz konusu hastalıktan dolayı Allah Teâlâ'ya "şikâyetçi" olmasıdır. Ona göre, Allah'a şikâyette bulunmak, mâsivâdan alâkayı kesmek ve günahından istiğfar etmiş olmaktır. Bu durumda sâlik sanki mâsivâ ile alâka kurmaktan ayrılmıştır ya da ayrılmak üzeredir. Tilimsânî bu hali "sâlikin edebi" olarak nitelendirir. Nitekim Allah Teâlâ'ya giden yol; ilim ve amel ile iç içe olmaktan başka bir şey değildir. Ayrıca müellifimiz, sâlikin kalbinin Allah ile alâkalı olmasının, idrâk bakımından yükselerek Hakk'a yaklaşacağı kapıyı bulmuş olmasına işaret olduğunu belirtir.³⁷

³⁴ Hakikat, Hakkın her şeydeki gerçek fail ve o şeyi ayakta tutan olması anlamında Rubûbiyeti müşahededir. (Bk. Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 216.)

³⁵ Müellifimize göre, sâlikte mâsivânın varlığı demek, sâlikin çevresinde yer alan Hakk'ın yaratıklarına bakarak Hakk'ın varlığını anlamasıdır. Bu tasavvufta oldukça düşük bir derecedir. Hedeflenen mertebe Hakk'ı yaratıklarından yola çıkarak bilmek, tanımak yerine Hakk'ı, kulun kalbine gönderdiği ilhamlarla tanımaktır. (Bk. Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 161.)

³⁶ Tilimsânî, söz konusu "mahcûb" ifadesiyle ilim makamında ya da marifet makamında olan kimseleri kastetmiştir.

³⁷ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 156-157.

Sâlikin Hakk'a yakın olmak için mâsivâ ile alâkasını kesmesini sülûktaki edep kapsamında değerlendiren Tilimsânî, sâlikin bunun Hak Teâlâ'ya nezaketinden dolayı yaptığını ifade eder. Şöyle ki, sâlik iyice düşünüp taşındığında sülûktaki asıl hedefinin Hakk'a yakın olmak olduğunu fark ederek bunun ancak mâsivâdan uzaklaşmakla mümkün olacağını anlar ve bunun gereğini yapar. Öte yandan kulun bu samimi davranışına karşılık Allah Teâlâ bu kimseyi şüphelerden muhafaza eder. Şüphelerden muhafaza olmak ifadesi, sâlikin kalp ile ilişkinin ifadesidir. Zira bu durumda sâlikin kalple imtihanı ortaya çıkar. Tilimsânî, bu imtihanı "belâ" olarak vasıflandırır. Nitekim sâlik Hak Teâlâ'yı mülâhazasından dolayı mâsivâ ile alâkasını kesenlerdense; ya ihsan makamını tasdik etmekte ya da kevnlerin/mâsivânın bazı sûretlerinin mahv olduğu makamda açık şekilde bulunmaktadır.³⁸ Müellifimiz, bu aşamadaki edebi "haddi bilmek" olarak tanımlamıştır. Burada hadden kasıt, kulun sülûktaki makamının neresi olduğunu bilmesidir. Nitekim sâlikimiz makamların en yükseğinde, sâlikin Allah'ı sanki görüyormuş gibi ibadet etmek olan ihsan makamının üzerinde yer alan "Allah'ın makamı"ndan bahseder. Diğer kaynaklarda ise bu makamdan genelde söz edilmez. Müellifimiz ihsan makamının üzerinde bulunan bu makamda cüzlerin ayânen tecellî ettiğini ve burada olma hâlinin Allah Teâlâ ile mevcut olmak demek olduğunu ifade eder. Ona göre, zikir edilen bu mevcut olma hâli mertebelerin zuhûru biçimindedir.³⁹

Tilimsânî'nin ilim, mârifet ve vakfeden oluşan üçlü tasnifinde, mârifet makamının üstündekiler vakfe makamının ehli olan vâkıflardır. Tilimsânî'ye göre, vâkıflar nasipleri "fillahda" olan sâliklerdir ve mertebelerinin edepleri gereği Allah Teâlâ'dan herhangi bir şey talep etmezler. Çünkü onlar için talepte bulunmak alay konusudur. Nitekim Allah'tan talep etmenin alay konusu olması, onların nasiplerinden dolayıdır. Zira onlar Allah'ı tam anlamıyla idrâk ettiklerinden (külli müşahede)⁴⁰, O'nun yarattıklarına her şeyi vermiş olduğunu anlarlar ve

³⁸ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 157.

³⁹ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 157.

⁴⁰ Tilimsânî, müşahede kavramını eserde derecelere ayırır. Müşahede kavramını genelde ârifler için kullanırken, Hakk'a âriflerden daha yakın olan vâkıfların/insân-ı kâmilin müşahedesinin daha ulvî olduğunu belirtmek için "külli müşahede" kavramını kullanır. Müellifimiz aynı derecelendirmeyi rû'yet kavramı içinde yapar. Şöyle ki, ârif için sadece rû'yet kavramını kullanırken, vakfe ehli/vâkıf için "açık rû'yet" kavramını kullanır. Açık rû'yet kavramı, sâlikin perde arkasından Hakk'a olabilecek en yakın halini ifade eder. Buna örnek olarak Tilimsânî peygamberimizin (sav) miraç hadisesinde Hak Teâlâ ile olan yakınlığını verir.)

sanki kullarına bazı şeyleri eksik vermiş hissine kapılarak talepte bulunmayı edebe aykırı bulurlar. Çünkü müellifimizin deyimiyle Allah onlara tam anlamıyla hidâyet etmiştir. Yani Hakk'ı müşahede de sâlikin ulaşabileceği en yüce mertebeye yine O'nun nasip etmesiyle erişmişlerdir. Ancak burada mecâz da vardır. Şöyle ki, mecâzın yönü, onları küçümsenen/alay edilenlerin benzerini yapıyor olmalarından dolayıdır. Nitekim fâilin fiilinin faydalı sonuçlar doğurduğu görülmediğinde, fiili alay konusu yapılarak küçümsenir.⁴¹ Burada da Hakk'ı görmesi/idrâk etmesine rağmen O'ndan talep de bulunanlar, fiillerine nispetle küçümsenmektedirler. Diğer taraftan Tilimsânî, makamlara itimat etmenin hallere itimat etmemenin de edep gereği olduğunu ifade eder. Ona göre, hal sahibine örnek ârifdir; ârif değişen halleri olduğunu, yani hal sahibi olduğunu bilen kimsedir. Hal sahibinin ise edepli olması gerekmektedir. Onun edebi ulaştığı hallere itimat etmemesidir. Zira ancak sabit makamlara itimat edilir. Tilimsânî'ye göre, makam sahiplerine örnek Hakk'ın Cemâl ve Celâl isimlerinin tecellî ettiği kimselerdir.⁴²

Müellifimiz, Cemâl isminin tecellî ettiği kimselerin Hakk'ın nimet verici vasfını gördüklerini ifade eder. Dolayısıyla onlara göre edep, sâlikin her halükarda nimet içinde olduğunu bilmesidir. Bu bağlamda Nifferî'nin Cemâl isminin tecellî ettiği kimselerden bahsederken kullandığı "Eğer nimet vericiyse, nimeti bul." ifadesini Tilimsânî, "sâlik Allah Teâlâ'yı Cemâl âleminde görürse, Allah Teâlâ'nın kendisine nimet veren olduğunu da görür" diyerek şerh etmiştir. Ona göre, Hakk'ın kul tarafından nimet verilen olarak görülmesi bizzat Hakk'ın hoşuna gider. Çünkü lezzet veren her şey Hakk'ın alâmetidir ve bilhassa gerek Hakk'ın kayyûmiyeti gerekse Cemâl isminin zuhûrunun da göstergesidir. Yahut "Allah'tan başka fâil yoktur." sözünün tasarrufunun yansımasıdır. Müellifimize göre, bu ve bunun benzerlerini apaçık görmek çoğunlukla sâlike ait olmayan durumdur.⁴³ Fakat Hak ehlinin dostluğuna vâsıl olanlar meşru sınır dâhilinde buna ulaşmışlardır. Tilimsânî, Hakk'ın nimet verici olduğunu gören sâlikin özel bir rahmete erişmiş olduğunu ifade eder.⁴⁴

Hakk'ın Celâl isminin tecellîsine mazhar olanlar ise yeis/bâs halinde olduklarında da Hak tarafından nimetlendirildiklerini idrâk eden kimselerdir. Müellifimize göre, onların bu idrâke uygun davranmaları buldukları makamın edebinden dolayıdır. Öte yandan, Celâl isminin

⁴¹ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 156.

⁴² Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 162.

⁴³ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 157.

⁴⁴ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 157.

tecellî ettiği kimselerin bir kısmı ilim makamındakilerden iken diğer bir kısmı ise mârifet makamının ehлиндendirler.⁴⁵ Tilimsânî bunların değişik vakitlerde ve değişik ülkelerde insanların yanında onlar tarafından tanınmaksızın toplanmış olduklarını belirtir. Zira onlar, üzerlerindeki Celâl âleminin galebesinden dolayı âlemden kopmuşlardır. Fakat onlar bâs'ta da Hakk'ın nimetini görmüşlerdir.⁴⁶ Görüldüğü üzere Tilimsânî'ye göre, Cemâl isminin tecellisine mazhar olanlar Hakk'ın nimet veren olduğunu görürlerken, Celâl isminin tecellisine mazhar olanlar yeis halinde de nimetlendirildiklerini idrâk edenlerdir. Tilimsânî, kulda bir araya gelen her şeyin (Celâl ve Cemâl isimlerinin tecellileri) Allah'tan olduğunu bilmesini ise "edebin toplamı" olarak tanımlar ve bunun "nasip" olduğunu belirtir. Nitekim sûfimize göre, sâliki Hak'tan ayıran her şey bâtıldır. Hak ve bâtılı nasıl bilebiliriz diyenlere ise iltifat edilmemelidir. Çünkü gerçekten de Hak Teâlâ, bizim sandığımız, hakkında yollarımızın ayrıldığı, hak konusunda bizi bir araya getirmiştir. Diğer taraftan müellifimiz batılın amacının ise ilmi delil kılmak, vecdden uzaklaşmak ve şevke ihtiyaç duymamak olduğunu belirtir. Öte yandan müellifimiz, toplulukların büyük bölümünün Hak'tan talepte bulunmayı bıraktıklarını belirterek bu topluluklardan sakınılması gerektiği konusunda uyarıda bulunur.⁴⁷ Ayrıca Tilimsânî'ye göre, dünya hayatına razı olmak hicâbın/perdenin yoğunluğundandır. Bundan daha kötüsü ise dünya hayatı ile tatmin olmaktır.⁴⁸ Diğer taraftan Tilimsânî vâhdâniyetin nurlarıyla kalplerin Hak Teâlâ'yı idrâk etmesi ve O'na tutunması konusunda uyarır ve buna kulları teşvik eder. Onun tembihinin nedeni, Hakk'ın vâhdâniyetinin nurunun ve irfanî hitâbının tecelliyâtını tâlibin kalbinde bulmasının, Hakk'a itimat etmesi konusundaki edebin gereği olmasındandır.⁴⁹

Sonuç

Tasavvufta sâlikin Hakk'ın rızasını kazanmak için beşerî sıfatlardan fânî olma, Hakk'ın isimleri ve sıfatlarıyla ahlâklanma sürecinde edep kavramı önemli bir yer tutar. Ekberî ekolün önemli isimlerinden biri olan Afîfüddîn Tilimsânî de nefsin kemâle ulaşması sürecinde Allah rızasına yönelik her türlü hareket ve davranışında edebe çok önem verir, edebi birçok yönden eserinde inceler. Tilimsânî sâliklerdeki edebin tezâhürlerini

⁴⁵ Tilimsânî'ye göre, ikinci makamın ehlerinden olanlara Mısır'da vefat eden Şeyh Hazrecî Mağribî örnektir. (Bk. Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 157.)

⁴⁶ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 157.

⁴⁷ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 158.

⁴⁸ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 179-180.

⁴⁹ Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, 180.

kendine özgü olarak oluşturduğu üçlü tasnifi kullanarak açıklar. Bu tasnif süflî olandan ulvî olana doğru; ilim mertebesinde bulunanların edebi, mârifet mertebesinde olanları edebi ve mârifet mertebesinin üstünde yer alan vakfe makamının ehli olan vâkıfların edebidir.

Müellifimiz, sâlikin sülûkunun ilallâh, billah, fillah safhalarında ancak edeple sülûk etmesi sonucunda doğru yola erişebilmesinin mümkün olacağına dikkat çekmiştir. Ona göre, sülûkun ilallâh safhasında bulunanlar ilim mertebesinde yer alan âlimlerdir. Tilimsânî, "Allah'a doğru seyrin başlangıç safhası" olarak tanımladığı ilim mertebesinde olanları "âlim" olarak adlandırır. Ona göre, âlim, seyr u sülûkun henüz başlangıç aşamasında bulunan, sadece farz ibadetleri yerine getiren, azami ölçüde şeriat kurallarına uyan, Hakk'ı müşahede yoluyla bilme derecesine yükselmemiş sadece ilim yoluyla yani okuyarak ve yarattıklarından/mâsivâdan yola çıkarak öğrenmeye çalışan, neredeyse manevî mertebesi bulunmayan, sadece Hakk'ı bilmeye/tanımaya çalışan iyi niyetli fakat Hakk'ı tanımaya yönelik manevî tecrübeye erişememiş olmalarından dolayı cahil olarak nitelendirilen kuldur. Bu durumu Tilimsânî "ilim, masiva ile ilgili idrâk düzeyinde kalmaktır." diyerek ifade eder. Müellifimize göre bu durum acınası bir haldir ve sâlikin bu düşük merhaleden bir an önce kurtulması için farz ibadetlerine ek olarak nâfile ibadetler yapması gerekir. Tilimsânî'ye göre ilim mertebesinde bulunanların edebinin gereği, Allah'la birlikte, Allah'tan istemek, Onu çağırarak ve O'ndan ihtiyaç duyduklarını talep etmektir.

Afifüddin Tilimsânî'ye göre ilim makamındaki âbidlerin üstündeki makamda yer alanlar ise "billah" ile sülûk edenlerdir. Tilimsânî ilim mertebesinden daha yüksek olan mârifet mertebesinde yer alanları ârif olarak adlandırır. Müellifimize göre ârifler, âlimlere göre biraz daha üst mertebededirler. Nitekim Tilimsânî'nin tasavvuf anlayışında ârif, kurb-ı nevâfil hadisinde ifade edilen farz ibadetlere ilaveten sıklıkla yerine getirilen nâfile ibadetlerle Hak Teâlâ'ya yaklaşan sâliktir. O, ilahî sıfatların tecellisi ile Hak ile işitip görmesi sonucu tecrübî bilgi edinir. Fakat ârifin mârifet mertebesinde edinmiş olduğu tecrübî bilgi, müellifimize göre derece bakımından (vakfe ehlinin tecrübî bilgisine göre) zirvede yer almaz. Çünkü onun bilgisi sadece Hakk'ın isimleri hakkında olup doğrudan Hakk'ın kendisi ve zâtı hakkında değildir. Onlar fenâyâ ermiş olsalar da kendilerinde kalan sûretlerden dolayı -yani tamamen Hakk'ın varlığında kendi benliklerini kaybetme derecesine yükselmediklerinden- kısmen mahcûb olsalar da Tilimsânî'ye göre, edepten nasipleri vardır. Seyr u

sülûkun "billah" safhasında yer alan âriflerin edeplerinin gereği ise Allah'tan, sadece Allah ile/billah iştigal olmayı talep etmektir.

Tilimsânî'ye göre, seyr u sülûkta âlimin ve ârifin buldukları mertebenin edeplerinin gereklerinden bir başkası da bunların mahcûb/perdeli olduklarını kabul ederek, tek başlarına seyr u sülûkta olmaya hazır olmadıklarını anlayıp şeyhe ihtiyaç duyduklarını açıkça belirtmeleridir. Çünkü bu kimseler, mâsivâ ile ilişkilerinin bulunmasından dolayı (yani henüz Hakk'ı tam anlamıyla müşahede etme düzeyine ulaşamamaları sebebiyle, ancak mâsivâdan yola çıkarak O'nu anlama/idrâk etme düzeyinde kaldıklarından) kendilerinde sûret kalan kimselerdir.

Tilimsânî'nin ilim, mârifet ve vakfeden oluşan üçlü tasnifinde, mârifet makamının üstündekiler vakfe makamının ehli olan vâkıflardır. Tilimsânî'ye göre, vâkıflar nasipleri "fillahda" olan sâliklerdir ve mertebelerinin edepleri gereği Allah Teâlâ'dan herhangi bir şey talep etmezler. Çünkü onlar için talepte bulunmak alay konusudur. Nitekim Allah'tan talep etmenin alay konusu olması, onların nasiplerinden dolaydır. Zira onlar Allah'ı tam anlamıyla idrâk ettiklerinden (külli müşahede), O'nun yarattıklarına her şeyi vermiş olduğunu anlarlar ve sanki kullarına bazı şeyleri eksik vermiş hissine kapılarak talepte bulunmayı edebe aykırı bulurlar. Çünkü Hakk'ı müşahede de sâlikin ulaşabileceği en yüce mertebeye yine O'nun nasip etmesiyle erişmişlerdir. Burada Hakk'ı görmesi/idrâk etmesine rağmen O'ndan talep de bulunanlar, fiillerine nispetle küçümsenmektedirler.

Sonuç itibarıyla Tilimsânî'nin düşüncesinde edep, tasavvufî eğitimde uyulması gereken temel ilkelerden birisidir. Ona göre her hâlin, her makâmın bir edebi vardır. Dolayısıyla edebe uygun davranışın tezâhürleri de sûfilerin buldukları makama göre farklılık gösterir.

Kaynakça

- İbrahim Mustafa, Ahmet Hasan Zeyyât, Hamid Abdülkâdir, Muhammed Ali Neccâr, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Tahran: El-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Münâvî, M. Abdürraûf, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, (nşr. Abdülhamîd Sâlih Hamdân), Kahire ts.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *el-İber fi Haberi Men Gaber*, (thk. Ebû Hâcer Muhammed Zaglul), Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985.
- Tilimsânî, Afifüddîn Süleyman b. Ali, *Şerhu Mevâkıfî'n-Nifferî*, Süleymaniye Ktp., Köprülü Fazıl Ahmed Bölümü, nr. 785; (thk. Cemâl Merzûkî), Kahire: Merkezu'l-Mahrûse, 1997.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Târihü'l-İslâm ve Vefeyatü'l-Meşahir ve'l-A'lam*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut: Dârü'l-Gaybi'l-İslâmî, 2003.
- Tilimsânî, Afifüddîn, *ed-Dîvân*, (thk. Yûsuf Zeydân), 2. Baskı, İskenderiye: Dâru'ş-Şurûk, 2008.
- Tîb, Muhammed, *Vahdetü'l-Vücûd fi't-Tasavvufî'l-İslâmî, fi Dav'i Vahdeti't-Tasavvufî ve Târihiyyetihî*, Beyrut: Dârü't-Taliati, 2008.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdülkerîm b. Hevâzin, *Kuşeyrî Risâlesi*, (trc. Süleyman Uludağ), 5. Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları, 2009.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012.
- Kâşânî, Abdurrezzak, *Tasavvuf Sözlüğü*, (çev. Ekrem Demirli), 4. Baskı, İstanbul: İz Yayınları, 2015.
- Çakmaklıoğlu, M. Mustafa, *Hakikat Yolcusunun Son Durağı Abdülcebbâr en-Nifferî'ye Göre Vakfe*, İstanbul: Litera Yayınları, 2016.
- Hakîm, Suâd, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, (çev. Ekrem Demirli), İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.